

УДК 342.15:343.97(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5399.2019.2.10>

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

CONSTITUTIONAL GROUNDS OF CRIMINOLOGICAL ENHANCING OF THE BORDER SECURITY OF UKRAINE

Курилюк Ю.Б.,

кандидат юридичних наук,

начальник управління адміністративної юрисдикції

Департаменту охорони державного кордону

Адміністрації Держприкордонслужби України

У статті характеризуються конституційно-правові засади запобігання злочинам проти прикордонної безпеки України. Відзначено, що, розкриваючи кримінологічне забезпечення безпеки в аспекті конституційного права, варто враховувати, що предмет цієї галузі права передбачає включення до нього, зокрема, тих відносин, що є загальними чи базовими для тих галузей, в яких вони виникають. Суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки визначено складовим елементом предмета конституційного права, оскільки їх необхідно розглядати як основоположні відносини для інших соціальних зв'язків – тих, що складаються в межах організації діяльності із забезпечення всіх різновидів безпеки. При цьому констатовано, що стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від реальних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз у прикордонному просторі варто вважати ключовою ознакою прикордонної безпеки держави як комплексного виду національної безпеки. Основні засади державної політики щодо запобігання злочинам проти прикордонної безпеки України на ідеологічному (концептуальному) рівні сформовані у низці положень Конституції України. Вони являють собою базове підґрунтя, на якому формується законодавство та реалізуються завдання уповноважених суб'єктів щодо забезпечення суверенітету держави, територіальної цілісності та недоторканності її державного кордону від злочинних посягань, а також створення умов для реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави у прикордонному просторі. Відзначено, що успіх діяльності зазначених суб'єктів у системі забезпечення прикордонної безпеки в Україні багато у чому визначається наявністю чіткої та ефективно діючої правової бази. Саме тому перспективами подальших досліджень мають стати проблеми правового регулювання такої запобіжної діяльності, а також визначення критеріїв її ефективності.

Ключові слова: конституційні засади, запобігання злочинності, прикордонна безпека, правове регулювання.

Постановка проблеми. Практика показує, що більшість загроз національним інтересам держави формуються і мають передумови до зародження саме в межах прикордонного

простору. Звідси вони поширюються через державний кордон, втягуючи в свою систему або пособництво місцеве населення. І це не дивно, оскільки, як зазначає французький кримінолог

Конституційно-правові засади організації та діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування

Франсуа Тюаль, «організована злочинність у деяких регіонах є більш послідовним роботодавцем, ніж держава або легальні галузі» [1, с. 120].

Суспільну небезпеку злочинів, скоєних у прикордонному просторі, важко переоцінити і неможливо не пов'язувати з конституційно-правовими засадами щодо протидії ним, адже захист державної безпеки та державного кордону є частиною забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної та інформаційної безпеки. Виконання цього завдання ст. 17 Конституції України покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави. За несприятливих обставин такі злочини можуть стати причиною насильницької зміни конституційного ладу, підриву суверенітету, порушення єдності і територіальної цілісності, дезорганізації функціонування органів державної влади, важливих державних, військових об'єктів, інформаційної інфраструктури тощо.

Стан дослідження. Злочинність та її окремі прояви у сучасному українському суспільстві досліджувались у працях таких учених, як: В.В. Голіна, Б.М. Головін, С.Ф. Денисов, А.П. Закалюк, О.М. Костенко, О.М. Литвинов, В.І. Шакур та ін. Деяким аспектам запобігання злочинам проти прикордонної безпеки держави присвячені праці А.М. Бабенка, Н.А. Орловської, А.М. Притули, Є.Л. Стрельцова, С.О. Філіппова, І.М. Чекмарьової та деяких інших. Однак положення опублікованих наукових і навчальних праць з цієї проблематики мали локальний характер і не досліджували повний спектр правового регулювання запобігання злочинам проти прикордонної безпеки України.

Метою цієї статті є визначення конституційно-правових засад запобігання злочинам проти прикордонної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання запобігання злочинності, як відзначають кримінологи, являє собою встановлення в законах та інших нормативних актах цілей і завдань запобігання злочинності, кола суб'єктів, які здійснюють цю діяльність, їх компетенції, а також основні методи і форми запобіжного діяння [2, с. 91].

При цьому це може бути законодавство, яке хоча прямо й не націлене на запобігання злочинності, однак має своїм завданням правове врегулювання інших суспільних відносин – цивільних, сімейних, трудових, адміністративних тощо. Усі ці відносини, будучи нормативно неврегульованими, на слуху думку В.С. Батиргарєєвої, можуть мати криміногенний характер [3, с. 457].

Говорячи про кримінологічне забезпечення безпеки у конституційно-правовому аспекті, слід враховувати, що предмет цієї галузі права передбачає включення до нього, зокрема, тих відносин, що є загальними чи базовими для тих галузей, в яких вони виникають.

Саме тому, як відзначає О.Г. Кальман, протидія злочинності потребує надійного правового регулювання галузями права: конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного тощо, а отже, правова основа протидії злочинності має складну структуру [4, с. 35].

Натепер стала вже загальноприйнятною позиція про те, що Конституція України є «ядром національної правової системи, є юридичною базою для розвитку всього українського законодавства, правозастосовної діяльності, правосвідомості і правової культури» [5, с. 4], «основою правової системи з усіх питань правового регулювання» [6, с. 336].

А.А. Єзеров наголошує, що конституційне право є фундаментальною і провідною галуззю правової системи,

конституційні правовідносини як базові та системоутворюючі становлять фундамент складної системи соціальних зв'язків, що підлягають правовому впливові [7, с. 59]. Отже, розв'язання проблем запобігання злочинам проти прикордонної безпеки держави вимагає комплексного підходу та використання зокрема і напрацювань конституційного права.

І справді, злочинність має складний суспільний зв'язок, а тому на шляху до її запобігання мають застосовуватися досягнення багатьох наук. Як зауважують О.М. Костенко і Ю.В. Нікітін, «у своєму комплексному взаємозв'язку кримінологія якби об'єднує надбання системи наук» [8, с. 15].

Кримінологія, відзначає О.М. Литвинов, відрізняється від усіх інших юридичних наук тим, що більшість досліджуваних нею проблем має комплексний характер [9, с. 15]. Так само зауважив і І.М. Даньшин, що «кримінологія, перебуваючи на стику двох суспільних наук – права і соціології, за своєю природою – наука комплексна; причому соціолого-емпіричний і психолого-прикладний матеріал описуються, аналізуються з позицій права» [10, с. 6].

Такий комплексний характер дає підстави говорити про багатоваріантність кримінології та її інститутів, оскільки її елементи взаємопроникні, а одні й ті ж її норми та інститути можуть бути віднесені до різних сфер правового регулювання. Проте слід зауважити, що кримінологія є власне тією галуззю знань, яка не здійснює сліпе й механічне рецензування дослідницьких методів, опрацьованих іншими науками, але творчо адаптує їх для власних потреб.

Відповідний комплексний характер має й кримінологічне забезпечення безпеки (включаючи всі її складники, у т. ч. прикордонну безпеку).

Законодавець, ухваливши Конституцію України, врегулював зміст діяльності щодо забезпечення безпеки,

загальні положення державної політики та координати діяльності щодо напрямів її забезпечення, основоположні засади міжнародного співробітництва у цій сфері, систему забезпечуючих суб'єктів.

Таким чином, суспільні відносини щодо забезпечення безпеки є складовим елементом предмета конституційного права, оскільки їх необхідно розглядати як основоположні відносини для інших соціальних зв'язків – тих, що складаються в межах організації діяльності щодо забезпечення всіх різновидів безпеки (державної, громадської, екологічної, економічної, інформаційної, пожежної, прикордонної тощо).

Національна безпека визнається повноцінним інститутом конституційного права і підлягає вивченню в рамках предмета конституційно-правової науки, оскільки правове регулювання національної безпеки та її складників здійснюється Конституцією України та іншими актами конституційного законодавства [11, с. 62].

Варто також відзначити, що наукою конституційного права поряд з іншими системоутворюючими напрямками національної безпеки розробляється також категорія «конституційна безпека» [11; 12; 13].

О.В. Лемак, зокрема, відзначає, що конституційна безпека є складовою частиною національної безпеки, оскільки передбачає передусім безпековий стан конституційного ладу країни та основного акта, який його закріплює, – Конституції, у т.ч. усунення зловживання ним. З іншого боку, національна безпека (і прикордонна безпека як її складник – Ю.К.) є невід'ємним інститутом конституційного права, оскільки до останнього входять й інші сфери формування та правового регулювання суспільних відносин у державі. Безперечно, що будь-які заходи забезпечення національної безпеки не можуть здійснюватися поза правовим полем держави, у спосіб та

органами, не передбаченими законодавством. Оскільки Конституція є основою законодавства, маємо всі підстави вважати забезпечення національної безпеки основною функцією Конституції, порядком із регулювання інших сфер суспільних відносин. І навіть більше, позаяк порушення функціонування будь-якої правової та інституційної складової частини державного механізму може стати загрозою національній безпеці країни, роль Конституції в забезпеченні національної безпеки неможливо переоцінити [14, с. 46]. При цьому стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від реальних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз у прикордонному просторі варто вважати ключовою ознакою прикордонної безпеки держави як комплексного виду національної безпеки.

Щодо такої функції, як запобігання злочинності, то у Конституції України міститься низка положень, аналіз яких дає змогу визначити ставлення Конституції до такої державної і загалом суспільної діяльності, конституційні основи її здійснення [6, с. 336].

Конституція України перш за все визначила юридичну основу (базис) гарантій законності: всі державні органи, їх посадові особи, об'єднання громадян та інші суб'єкти права мають діяти в межах Конституції та відповідно до законів України, а громадянам гарантується право щодо звернення до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод (ст.ст. 6, 8, 125).

Відповідні аспекти щодо запобігання злочинам у прикордонному просторі через зміцнення суверенітету Української держави, забезпечення недоторканості її кордону, створення надійної системи захисту прикордонної безпеки знайшли своє відображення у положеннях ст. 17 Конституції України.

Конституцією України в узагальненому вигляді також визначено систему державних інституцій та їх повнова-

ження щодо управління певними сферами життєдіяльності. Окремі з них присвячені саме проблемі забезпечення протидії злочинності, у т.ч. і в досліджуваній сфері. Зокрема, п. 7 ст. 116 закріплена така з функцій Кабінету Міністрів України, як «здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю».

Крім того, низка положень Основного Закону України, закріплюючи такі права людини, як право на свободу і особисту недоторканість (ст. 29) і на недоторканість житла (ст. 30), а також гарантії щодо таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), свободи пересування (ст. 33), думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань (ст. 34), а також право на мирні зібрання (ст. 39), одночасно передбачає у собі певні підстави щодо їх обмеження. Такі обмеження можуть встановлюватися відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання злочинам чи їх припинення або під час безпосереднього переслідування осіб, які підозрюються у скоєнні злочину.

Повною мірою зазначені обмеження можуть виникати й під час реалізації вказаних прав у прикордонні. Це перш за все стосується права на вільне пересування у межах прикордонного простору чи недоторканості приміщень, розташованих як безпосередньо на державному кордоні, так і в межах контрольованих прикордонних районів і використовуються для безпосереднього здійснення злочинної діяльності (переховування нелегальних мігрантів, контрабанди тощо).

Висновки. Підсумовуючи вищеведене, варто відзначити, що основні засади державної політики щодо запобігання злочинам проти прикордонної безпеки України на ідеологічному

(концептуальному) рівні сформовані у низці положень Конституції України. Вони являють собою базове підґрунтя, на якому формується законодавство та реалізуються завдання уповноважених суб'єктів щодо забезпечення суверенітету держави, територіальної цілісності та недоторканності її державного кордону від злочинних посягань, а також створення умов для реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави у прикордонному просторі.

Саме від якісного й ефективного виконання відповідними державними інституціями згаданих конституційних функцій і завдань «залежить подальша

розбудова правової державності в Україні, утвердження зрілого громадянського суспільства на засадах законності і демократії, що ґрунтуються на належній правовій поведінці всіх суб'єктів права» [15, с. 1].

Слід відзначити, що успіх діяльності зазначених суб'єктів у системі забезпечення прикордонної безпеки в Україні багато у чому визначається наявністю чіткої та ефективно діючої правової бази. Саме тому перспективами подальших досліджень мають стати проблеми правового регулювання такої запобіжної діяльності, а також визначення критеріїв її ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гейро Ж.-Ф., Тюаль Ф. Геостратегія преступности / пер. с франц., литер. и юрид.-термин. ред. А.Е. Корыстина. Киев : ИД «Скиф», 2014. 292 с.
2. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навчальний посібник. Харків : НЮАУ, 2011. 120 с.
3. Батиргареева В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Харків : Право, 2009. 576 с.
4. Проблеми протидії злочинності : підручник. / за ред. О.Г. Кальмана. Харків : Новасофт, 2010. 352 с.
5. Конституція України. Наук.-практ. комент. 2-ге вид., перероб. і доп. / редкол.: В.Я. Тацій (голова), О.В. Петришин (відп. секр.), Ю.Г. Барабаш та ін. Харків : Право, 2011. 1128 с.
6. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : ВД «Ін Юре», 2007. 424 с.
7. Конституційне право України: прагматичний курс : навчальний посібник. / за заг. ред. М.В. Афанасьєвої, А.А. Єзерова; тех. ред. Ю.Д. Батан. Одеса : Юрид. літ-ра, 2017. 256 с.
8. Кримінологія : підручник. / за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2018. 416 с.
9. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ : ВД «Кондор», 2018. 588 с.
10. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник. / за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.
11. Єзеров А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 2. С. 60–67.
12. Шуберт Т.Э. Конституционная безопасность: понятие и угрозы. *Право*. 1997. № 4. С. 17–19.
13. Проблеми сучасної конституціоналістики : навчальний посібник. / за заг. ред. А.Р. Крусян. Одеса : Фенікс, 2015. 526 с.
14. Лемак О.В. Конституційно-правові основи забезпечення національної безпеки в Угорщині : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2017. 221 с.
15. Ганьба О.Б. Правова поведінка суб'єктів охорони державного кордону України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2014. 20 с.

In the article the characteristic is given to the constitutional and legal grounds of preventing crimes against the border security of Ukraine. It is noted that, while revealing criminological enhancing of security in the aspect of the constitutional law, it is worth to consider that the subject of this field of law foresees the inclusion in it, in particular, of relations that are common or basic to those fields where they arise. Public relations on enhancing of the national security are determined as an integral element of the subject of the constitutional law, as they must be considered as fundamental relations for other social connections that are formed within the activity management to ensure all kinds of security. At the same time, it was stated that the protection of vital interests of an individual, society and the State from real and potential external and internal threats in the border area should be considered as a key sign of the state border security as a complex type of the national security. The main grounds of the state policy on crime prevention against the border security of Ukraine at the ideological (conceptual) level are covered by a set of provisions of the Constitution of Ukraine. They form the basic basis on which the legislation is formed and tasks of the authorized subjects are fulfilled regarding security of a State's sovereignty, territorial integrity and inviolability of its State border from criminal encroachments, as well as creation of conditions for the realization of vital interests of an individual, the public and the State in its border area. It is noted, that the success of activity of the mentioned subjects in the system of enhancing of the border security in Ukraine is largely determined by the existence of a clear and effective functioning legal framework. That is why in prospect problems of legal regulation of such preventive activity, as well as the determination of criteria for its effectiveness should be researched.

Key words: constitutional grounds, crime prevention, border security, legal regulation.
